

MATIJA ČOP IN NJEGOV PRISPEVEK K SLOVENSKEMU BIBLIOTEKARSTVU

Eva Kodrič - Dačić, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

UDK 017 + 022.4 : 027.5(497.4)(091)

Povzetek

20. marca 1831 je Matija Čop, bibliotekar in predstojnik ljubljanske Licejske knjižnice dokončal koncept reorganizacije knjižnice in ga predložil ljubljanskemu guberniju. Čop je izčrpno opisal stanje fonda in analiziral pomankljivosti obstoječega kataloga. Njegov koncept preureditve knjižnice, ki ga je potrdila visoka študijska komisija na Dunaju, je osnovan na spoznanjih sodobne bibliotekarske znanosti in je eno prvih besedil, ki uvršča slovensko knjižničarstvo v znanstveni kontekst.

Kataloge, ki so nastali na osnovi Čopovega projekta, je knjižnica uporabljala in dopolnjevala vse do leta 1947.

UDC 017 + 022.4 : 027.5(497.4)(091)

Summary

In 1831, on March 20th, Matija Čop, librarian and head of the Lyceal Library in Ljubljana, finished his concept of library reorganization, sending it to the authorities of the gubernium of Ljubljana. Čop described the state of the art of library stock and analyzed the deficiencies of the existing catalogue. His concept of library reorganization, which was approved by the High Study Commission in Vienna, had been based on librarianship theories of that time and was one of the first texts that introduced Slovene librarianship into the scientific context.

The catalogues made on the basis of Čop's project had been used and updated by the National Library up to 1947.

Uvod

23.septembra leta 1830 je pri bogu in cesarju prisegel slovenski predstojnik-bibliotekar licejske knjižnice v Ljubljani. Zavezal se je, da bo licejsko knjižnico upravljal natanko po veljavnih predpisih, da bo skrbel za postavitev, hrambo in vzdrževanje reda med knjigami, pravilno izdeloval in vzdrževal kataloge, pazil da bo knjižna zaloga evidentirana ter dajal bralcem na razpolago knjige, ki si jih želijo. Prisegel je, da bo za knjižnico kupoval le knjige, ki jih le-ta resnično potrebuje, da ne bo favoriziral posamičnih strok in da bo vedno delal v splošno dobro ustanove¹.

Človek, ki je v nemščini izgovarjal to zaprisego, je bil Matija Čop. Naziv vodje knjižnice in licejskega bibliotekarja bo spremljal njegov podpis na uradnih dokumentih le slabih pet let do prezgodnje smrti v Savi leta 1835.

Piedestal najbolj izobraženega Slovenca svoje dobe, na katerega so ga takoj po smrti postavili že njegovi sodobniki in Čopova vpetost v proces izgradnje slovenske nacionalne identitete, so usmerjali raziskovalce proč od njegovega poklicnega dela. Številni avtorji so se lotevali raziskav Čopovega duhovnega obzorja, njegovega vpliva na Prešerna, njegovih literarno zgodovinskih raziskav, vloge v črkarski pravdi, sodelovanja pri izdajanju Kranjske Čbelice, nasprotno pa je Čopovo bibliotekarsko delo, ki ga je po mnenju nekaterih avtorjev opravljal po sili razmer², le slabo raziskano. Kljub temu da se po

1 *Omenjena prisega je bila predpisana z dekretom Visoke študijske komisije na Dunaju, ki je imela v pristojnosti javne knjižnice. Dekret je bil izdan julija 1807 in vključuje tudi besedilo prisega, ki jo je ob nastopu službe moral dati kustos knjižnice (Glej: Grassauer, Ferdinand: Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken. Wien, 1899, 185-186). Do leta 1830 nisem zasledila novih predpisov, ki bi tekst omenjenih priseg spreminjali.*

2 *Janku Kosu se v njegovi monografiji o Čopu ob zaposlitvi v knjižnici zapiše za našo stroko tako značilno mnenje: To pač ni bil poklic, ki bi si ga želel. Toda bil je olajšanje v primerjavi s šolskim delom. (Glej: Kos, Janko: Matija Čop. Ljubljana, 1979, 118)*

Čopu danes imenuje naša najbolj prestižna bibliotekarska nagrada, so raziskave njegovega bibliotekarskega dela šele na začetku. Praviloma ne segajo dlje od splošnih orisov dela, ki ga je opravil v Licejski knjižnici³. Še vedno nam je neznano, kakšnim navodilom je sledil, ko je upravljal licejsko knjižnico in v kolikšni meri jih je upošteval. Ne vemo, kako globoko je bilo njegovo poznavanje stroke in v kolikšni meri so njegove operativne odločitve iz tega tudi izhajale. Namen članka je zato raziskati ta del Čopove dejavnosti in osvetliti njegov dejanski prispevek k razvoju slovenskega bibliotekarstva.

Čop seveda rezultatov svojih študij in razmišljanj v tej smeri ni objavil. Razberemo jih lahko le iz ostankov njegovega dela v današnji Narodni in univerzitetni knjižnici ter iz zapuščine njegovih zasebnih dokumentov in uradnih spisov, ki so danes večinoma shranjeni v Arhivu Slovenije. Kot predstojnik knjižnice je bil namreč Čop dolžan redno poročati guberniju o delu knjižnice ter izpolnjevati njegove zahteve. Ena izmed njih je bila tudi reorganizacija Licejske knjižnice. Gubernij je namreč 9. julija 1830 zahteval, naj Čop v roku šestih tednov poroča kako, v kolikšnem času in s kakšnimi sredstvi je mogoče knjižnico preurediti po pravilih strokovnih navodil, ki jih je leta 1825 v oblikičasne inštrukcije za univerzitetne in študijske knjižnice predpisala visoka študijska komisija⁴. Čop je svoj poskus reforme predložil šele 20. marca 1831⁵, Visoka študijska komisija pa ga je z manjšimi pripombami potrdila 3. marca leta 1832⁶.

Poskus reorganizacije, ki ga je Čop predložil guberniju in Visoki študijski komisiji, dokumentira njegovo poznavanje bibliotekarske stroke, izjemno razgledanost in željo po spoznavanju fonda knjižnice ter racionalen pristop k praktičnemu knjižničarskemu delu. Čop se v bededilu sicer sklicuje na sodobno bibliotekarsko literaturo, vendar pri rešitvah daje prednost lastnemu znanju in racionalnim praktičnim rešitvam. Način predstavljanja zapletene problematike, kompleksno podajanje rešitev, ki je utemeljeno z aktualnimi strokovnimi referencami, uvršča Čopov poskus reorganizacije

3 *Podobno brezbrizno je slovensko bibliotekarstvo tudi do dela Jerneja Kopitarja. Čopa in njegovega sodobnika Kopitarja je namreč družil tudi isti poklic. Kopitar je kot bibliotekar delal v Dvorni knjižnici na Dunaju od leta 1810 do svoje smrti avgusta leta 1844. V svoji bibliotekarski karieri se je povzpel od četrtega skriptorja do prvega kustosa in dvornega svetnika (predstojnika knjižnice) in pri tem pokazal podjetnost in ambicioznost, ki ju Čop ni imel. Odlično raziskavo dela Jerneja Kopitarja kot bibliotekarja je objavila Eva Maria Hüttl-Hubert v člankih: Bartholomus Kopitar und die Wiener Hofbibliothek (Österreichische Osthefte, Wien, 36(1994)3, 521-587) in Kopitar als Bibliothekar (Kopitarjev zbornik. Ljubljana, 1996, 57-69). Žal ni noben od člankov preveden v slovenščino.*

4 *Instruction für die k.k. Universitäts- und Studienbibliotheken, provisorisch erlassen mit Stud. Hof.-Comm.-Decrete vom 23. Juli 1825. Glej: Grassauer, Ferdinand: Handbuch fr Universitäts- und Studien-Bibliotheken. Wien, 1899, 191-224*

5 *Arhiv Slovenije, Konvolut no. 5 90, Dokument 4699/1832 - bivši gubernij, fascikel 54/3*

6 *Arhiv Slovenije, Konvolut no. 590, Dokument 4699/1832 - bivši gubernij, fascikel 54/3 in NUK, Rokopisna zbirka, Ms 496*

knjižnice v območje znanstvenega besedila. Zato ga lahko štejejo za enega prvih besedil slovenskega bibliotekarstva in kot tako si zasluži natančno predstavitev in obravnavo.

Bibliotekar - knjižnica - stroka

Z ljubljansko Licejsko knjižnico se je Matija Čop spoznal že v dijaških letih. Vanjo se je vrnil kot pomočnik bibliotekarja leta 1828, potem ko se je poskusil kot učitelj na Reki, v Lvovu in v Ljubljani. Službo v knjižnici je nastopil zaradi prenapornega in premalo cenjenega učiteljskega poklica, ki mu ni puščal dovolj prostega časa za njegove zasebne študije. Ne Ljubljana ne Licejska knjižnica ne zadovoljita njegovih osebnih in znanstvenih interesov, saj v času svojega službovanja v knjižnici kar dvakrat zaprosi za mesto skriptorja oziroma kustosa v dunajski univerzitetni knjižnici (1831 in 1834). Prošnja je obakrat odbita. Čopovo ljubljansko obdobje, čas od leta 1828 do leta 1835, ki se pokriva tudi z njegovim službovanjem v knjižnici, je obenem tudi obdobje intenzivnih znanstvenih raziskovanj, saj v tem času nastaneta njegovi glavni deli : prispevek za Safarikovo Zgodovino slovanskih jezikov in literature (1831) in *Nuovo Discacciamento di Lettere inutili, das ist, Slowenischer ABC Krieg* (1834), s katerim poseže v polemiko okrog pisave slovenskega jezika.

Sledeč opombam in mnenjem raziskovalcev Čopovega življenja bibliotekarsvo ni bilo njegov poklic, temveč le izhod v sili, služba pač., ki mu je zagotavljala materialno eksistenco. Kljub temu (ali pa prav zaradi tega) je bil Čop, gledano z današnjimi očmi, idealen bibliotekar. Franc Hladnik⁷, predstojnik ljubljanskega liceja, ga je v priporočilu za bibliotekarsko mesto takole opisal: " Čop zagotavlja, da v detajlih pozna vse pomembne biblioteke v monarhiji, njihovo ureditev in upravljanje ter da razume knjige, izdane v večini slovanskih dialektov, v portugalskem in v provansalskem jeziku; govori in piše v uradnem jeziku kranjsko, poljsko, italijansko, francosko, angleško in tudi špansko; poseduje široko znanje v literaturi razvitih narodov; pozna vsa pomembna literarnozgodovinska dela, ureditev pomembnih bibliotek avstrijske države in posebej tukajšnjo licejsko biblioteko; izpričuje gorečo ljubezen do bibliotekarske stroke in se kaže pri svojem preizkušenem

7 *Franc Hladnik (1773-1844), botanik, od leta 1807 do 1837 je bil z izjemo obdobja Ilirskih provinc prefekt gimnazije, torej Čopov predstojnik v času, ko je le-ta poučeval na gimnaziji.*(Slovenski biografski leksikon, 323)

moralnem značaju kot sposoben človek za to mukotrpno delo, ki glede na nove naloge bibliotekarjev potrebuje tudi primerno upravljanje knjižnice."⁸

Licejska knjižnica je ob prihodu Matije Čopa že prekoračila pol stoletja svojega obstoja v razmerah, ki so ji bile vse prej kot naklonjene. Za javnost je bila odprta že vse od leta 1794. Pionirsko delo urejanja knjižnice in izdelavo prvega kataloga je opravil njen prvi bibliotekar Franz Wilde⁹. Njegov katalog knjižnice, ki je bil izgotovljen leta 1803, je vključeval vsa dela, ki so bila do leta 1800 vključena v fond knjižnice.

Ker katalog ni imel prostih strani za vpisovanje novih del, je Wilde začel pisati dodatek h katalogu (Supplement), ki je bil grajen na podoben način kot katalog. Vanj so bila vključena vsa dela, ki jih je knjižnica vključila v svoj fond od leta 1801 naprej.

Leta 1807 dobi knjižnica pravico do obveznega izvoda, ki naj bi knjižnici zagotovil stalen dotok gradiva in omogočil oblikovanje domoznanske zbirke. Slabo leto za tem, ko Ljubljano zasedejo Francozi, Wilde zapusti knjižnico. Iz knjižnice, ki že tako ni bila docela urejena, se začno izločati duplikati, ki naj bi bili odpremljeni v zadrsko knjižnico ter inkunabule in druga dragocena dela, ki naj bi bila poslana v Pariz. Knjižnica je kljub temu dočakala ponovno avstrijsko zasedbo brez izgube knjig, vendar z neurejenim fondom. Še med francosko zasedbo se je vrnil v knjižnico M. Kalister, ki je bil leta 1813 imenovan za začasnega predstojnika, leta 1816 pa to mesto tudi za stalno zasede. Do leta 1819, ko je v knjižnici zaposlen sluga, je vse delo opravljal sam, leta 1820 pa dobi v pomoč še skriptorja. Leta 1823 je bila odkupljena Zoisova knjižnica in skupaj z zbirko mineralov prenešana v Licejsko knjižnico. Knjižnica naj bi se razdelila po strokovnih skupinah, katalogizirala in priključila licejski knjižnici, zbirka mineralov pa je bila dodeljena kranjskemu muzeju. Ker muzej za tako obsežno zbirko ni imel urejenega prostora, so bile mineralije še leta 1828, ko je službo v knjižnici nastopil Čop, shranjene v licejki.

Ko je leta 1825 izšla knjižnična inštrukcija, Kalister zaradi preobilice tekočega dela in bolezni knjižnice ni mogel več urediti po novih predpisih.¹⁰ Za delo avstrijskih javnih knjižnic je namreč že od 18. stoletja dalje skrbela visoka študijska komisija na Dunaju. Strokovna navodila je izdajala v obliki dekretov, ki so bili za knjižnice obvezni. Najbolj kompleksna navodila, ki so

8 *Stefan, Konrad: Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k.k. Studien Bibliothek in Laibach. Laibach, 1907, 71-72, prevod po Šifrer, France: Matija Čop-bibliotekar. Matija Čop 1797-1835, katalog razstave, Jesenice, 1997, 39-40*

9 *Franz Xaver Wilde (1752-1828), bibliotekar. V Licejski knjižnici v Ljubljani je bibliotekar od leta 1789 do leta 1809. (SBL, 696 697)*

10 *Knjižnica je bila ob njegovi smrti tako zanemarjena, da so oblasti zahtevale od Kalistrovih dedičev povrnitev stroškov za dokončanje zaostalega dela. Višino odškodnine naj bi ocenil Čop.*

zajemala celotno organizacijo knjižnic od ureditve katalogov do zaščite gradiva in dela z bralci, so bila izdana v obliki knjižničnih inštrukcij. Prva je izšla že leta 1778, druga pa leta 1825. V njej je Čop dobil ne le natančno navodilo, kako organizirati knjižnico, temveč tudi pravila, kako in pod kakšnimi pogoji je mogoče izpeljati spremembe. Poleg uradnih navodil je bila Čopu na voljo tudi strokovna bibliotekarska literatura. Najpomembnejši je bil gotovo priročnik, ki ga je leta 1829 izdal Martin Schrettinger. Gre za poskus učbenika bibliotekarstva: *Versuch einen vollstndigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*, ki po svoji kompetentnosti in kompleksnosti daleč presega svoj skromni naslov.

Poleg navedenih referenc je Čop pri svojem delu kot pripomoček za določanje avtorskih značnic uporabljal še biografski leksikon dresdenskega bibliotekarja Eberta¹¹.

Čopov koncept reorganizacije Licejske knjižnice

Čop se je ob nastopu službe v Licejski knjižnici znašel pred relativno bogatim, vendar neurejenim fondom, pred neustreznimi in premajhnimi prostori zanj, pomanjkanju polic za knjige, pred obsežno Zoisovo knjižnico, ki še ni bila integrirana v fonde licejke ter neustreznimi in zastarelimi katalogi.

Knjižnica je bila potrebna temeljite preureditve, vendar Čop, kljub temu da je bil njen predstojnik, ni smel samostojno začeti reorganizacije. Knjižnična inštrukcija je namreč strogo prepovedovala vsako spremembo obstoječih katalogov brez poprejšnjega temeljitega načrta, ki mora dobiti odobritev visoke študijske komisije. Ko je torej gubernij leta 1830 pozval Čopa, naj obrazloži, v kolikšnem času in s kolikšnimi sredstvi je moč urediti knjižnico, je Čop izdelal koncept reforme po metodologiji, ki jo je predpisovala knjižnična inštrukcija¹². Podal je natančen popis ureditve knjižnice s primeri iz katalogov, ki jih bo potrebno spremeniti, načrt reforme ter oceno, koliko časa, dodatnih sredstev in osebja bi za to reformo potreboval.

Besedilo ki ga je Čop predložil guberniju 31.marca 1831, je z enakomerno pisavo napisano na polovičnih straneh 18 listov. Priloženi so sinopsis Wildejevega znanstvenega kataloga, prepis strani iz kataloga, iz katerih so razvidne napake, stran iz stvarnega kazala, ki je spremljal katalog, ter primeri kataložnih listkov, ki bodo izdelani za nov matični katalog. Poskus totalne reforme, kakor ga imenuje Čop sam, je razdeljen na več delov:

11 *Ebert, Friedrich Adolf: Allgemeines bibliographisches Lexicon. Leipzig, 1821-1830*

12 *Instruction für die k.k. Universitäts- und Studienbibliotheken, provisorisch erlassen mit Stud.Hof-Comm.-Decrete vom 23. Juli 1825. Glej: Grassauer, Ferdinand: Handbuch fuer Universitaets- und Studien-Bibliotheken. - Wien, 1899, 205*

V prvem delu je izčrpno opisal nastanek in razvoj knjižnice. V drugem delu je podal natančno poročilo o prvotni organizaciji knjižnice in kritiko Wildejevega kataloga, v tretjem delu pa je Čop predstavil pravila, po katerih bo gradil matični listek ter vrstni red, po katerem je imel namen speljati reorganizacijo. V zadnjem delu poda finančno oceno stroškov ter navede, na kakšen način bo potekala organizacija z obstoječim osebjem v okviru rednega delovnega časa.

S strokovnega stališča sta seveda najbolj zanimiva drugi in tretji del. A še preden začnem z njuno predstavitvijo, je, znanstveni objektivnosti na ljubo, potrebno nekaj dodatnih pojasnil o razmerah, v katerih je delal Čopov predhodnik bibliotekar Wilde:

Ostanki jezuitske knjižnice, ki jih danes štejemo za jedro, okrog katerega je začela rasti Licejska knjižnica, knjižnica Kranjske kmetijske družbe, obsežna volila, predvsem pa knjižnice razpuščenih samostanov, ki so se začele stekati v licejko z začetkom osemdesetih let osemnajstega stoletja, so bili gradivo, iz katerega je moral Wilde oblikovati knjižnico, ki naj bi služila potrebam liceja. Izločiti je moral duplikate in nepotrebna dela, izpeljati dražbo, sistematično razporediti gradivo, predvsem pa pohiteti z izdelavo abecednega imenskega kataloga, ki je bil pogoj, da je lahko knjižnica odprla svoja vrata javnosti. Prav kakor kasneje Čop se je tudi Wilde boril s pomanjkanjem prostora ter se obenem umikal vojaščini, ki je bila nastanjena v prostorih knjižnice leta 1801, 1805-1806 in 1809.

Čop v svoji neusmiljeni kritiki teh okoliščin ne izpostavlja, saj je moral, če je hotel preoblikovati knjižnico po svojih zamislih, prej dokazati, da je knjižnica tako slabo urejena, da bi bili manjši popravki obstoječega stanja nekoristni.

Prvotna organizacija knjižnice je bila sledeč Čopovemu opisu naslednja: Bibliotekar Wilde je celotno knjižno zalogo razdelil na štiri glavne skupine, ki jih je razdelil na več oddelkov (razdelitev je natančno popisal v priloženem sinopsisu). Knjige vsakega oddelka je najprej razdelil po formatih, znotraj formatov pa po abecedi avtorjev oziroma značnic.

Katalog je bil zasnovan tako, da so bile knjige popisane v njem v enakem vrstnem redu, kot so bile nameščene v knjižnici. Razvrščene so bile po strokovnih skupinah, po formatih, znotraj njih pa po značnici, tako da je znanstveni katalog opravljal tudi funkcijo abecednega imenskega in lokacijskega kataloga. Na ta način je bilo dokaj preprosto najti mesto knjige v knjižnici. Pač pa je bilo treba vsakič, preden so knjigo vrnili na polico, posebej pogledati v katalog, saj na samih knjigah signatura ni bila označena.

Žal pa so bile knjige v dodatek kataloga (Supplement) vključene le na osnovi strokovne skupine, v katero so spadale, ne oziraje se na format in značnico,

zato se njihovo mesto v katalogu (Supplementu) ne ujema z dejansko lokacijo knjige v knjižnici.

Čop je dokazoval, da se bo z dotokom novih knjig ta sistem povezave med katalogom in lokacijo knjige porušil. Posebej problematično bi bilo pri tej ureditvi v knjižnico vključevati še gradivo iz Zoisove zbirke, posebej še, ker je v knjižnici že začelo primanjkovati prostora. Wildejev koncept, ki je bil že v osnovi neustrezen, saj ni rešil problema prirasta gradiva, je bil porušen še z neuspešnimi Kalistrovimi poskusi, da bi uredil knjižnico. Iz nje je odstranil več tisoč na pogled nepomembnih zvezkov in jih shranil v vlažni pritlični sobi šole. Izločenih del ni posebej označil v katalogu.

Prav tako je bil zaradi prostorske stiske porušen abecedni red, po katerem so bile knjige zložene v police, saj so manj uporabne knjige postavili v drugo vrsto. V teh razmerah je bilo težko najti celo posamezna večkrat uporabljana dela, če uslužbenec ni imel daljše prakse v knjižnici.

Čop zato ugotavlja, da v knjižnici ni več mogoče uveljaviti prvotne zasnove, oziroma uskladiti fonda s katalogi. Povsem nemogoče pa se mu zdi, da bi vanjo smiselno vključili Zoisovo knjižnico.

Še bolj kritičen je Čop do katalogov, ki jih premore knjižnica. Po njegovem mnenju je Wildejev znanstveni in abecedni katalog nezadosten in tega imena sploh ne zasluži. Knjižna zaloga je namreč v katalogu razdeljena le po glavnih skupinah in ne upošteva nadaljnje delitve strok na družine in vrste. Navaja primer ene od glavnih skupin: *Lexica, Vocabularia, Dictionaria (Part. III. Sect. IV.)*, v kateri so zbrana zelo heterogena dela : slovarji, leksikoni in enciklopedije, pa tudi literarno zgodovinske študije, bibliografije, časopisi itd. Hude vsebinske napake je najti pri sami klasifikaciji gradiva, saj je med življenjepisi v zgodovinskem oddelku mogoče najti tudi znamenite romane *Leben des Simplicius Simplicissimus* in *Leben des D. Quixot*, torej beletristiko. V dokaz, da je v katalogu dovolj vsemogočih napak, je priložil tudi prepis 47. strani kataloga.

Poleg vsebinskih nepravilnosti očita Wildeju tudi napačne značnice. Navaja primere, kjer je avtor napačno uvrščen pod krstno ime ali pod priimek (navaja primera *Sarbieoiusa Lyricora*, ki je uvrščen pod krstno ime *Casimirus in Epistome Prosodia* avtorja *Georga Fabriciusa*, rojenega v Chemnitzu, ki je v katalog uvrščen pod *Chemnicensis*).

Tudi o kazalnih, ki spremljata katalog, nima nič boljšega mnenja. Wilde je katalogu namreč priključil abecedno imensko (*Index generalis auctorum et operum*) in stvarno kazalo (*Index realis*). Predvsem zadnjega zavrže zaradi njegove "*nepremišljenosti in neuporabnosti*", saj po Čopovem mnenju ni mogoče ugotoviti, čemu sploh služi. V dokaz priloži prvo stran kazala.

Abecedno imenskemu kazalu očita, da ne izpolnjuje znanstvenih zahtev : alfabetiran je le po prvih dveh črkah besede (*Absolon, Abramus, Abdias.*). Razlog za to je nepravilna gradnja kataloga, saj ni bil delan s pomočjo kataložnih listkov. Ugotavlja, da so bila dela, ki spadajo v posamezni oddelek, postavljena po abecedi in po vrsti prepisana v katalog, ne pa na posamezne kataložne liste, kakor je bilo predpisano že s knjižnično inštrukcijo leta 1778¹³. Pomakljivosti, ki veljajo za glavni katalog, je najti tudi v dodatku. Poleg že omenjenih pomanjkljivosti manjkajo v dodatku še vsa dela, ki jih je knjižnica pridobila po letu 1821 in ki pod Kalistrovo upravo niso bila katalogizirana. Prav tako Kalister v katalog ni vključeval del, ki so se mu zdela manj pomembna. Čop zato ugotavlja, da na obstoječa kataloga ni mogoče gledati kot na inventar gradiva, ki ga knjižnica hrani. Manjkajo tudi vpisi duplikatov, ki jih ima knjižnica precej in oznake, da je delo v več zvezkih.

Poleg že opisanih katalogov je imela knjižnica še popis Zoisove knjižnice, ki je razdeljen po jezikih, znotraj njih pa deloma znanstveno razvrščene brez posebnih oznak oddelkov. Čop ugotavlja, da je bilo glede katalogiziranja Zoisove zbirke opravljeno tako malo, kot glede njihove postavitve, saj gradivo ni vključeno v dodatek kataloga.

Na osnovi predstavljenih napak zaključuje Čop, da je v knjižnici potrebna popolna reorganizacija. V prid tej odločitvi govori tudi dejstvo, da bo tako reformo lažje izvesti, ker ne gre za spremembe že obstoječega sistema, temveč za stvari, ki jih je treba napraviti povsem na novo. V knjižnici namreč ni bilo osnovnih evidenc: ni bilo kataložnih listov, ki bi olajšali delo, knjige so bile brez signatur in sploh brez kakršnekoli številke; celo brez žiga, ki bi označeval pripadnost knjižnici. Police so bile brez etiket ali številke; knjige pa so bile tako postavljene, da so jih zaposleni v knjižnici brez daljše prakse le težko našli.

Čop zato predlaga naslednji vrstni red reform: najprej je treba vse knjige smiselno razporediti, popisati, uvesti signaturo skupaj s knjižnično številko, pri tem izločiti duplikate in nepotrebne knjige ter jih prodati, preostale pa označiti s knjižničnim žigom. Sele ko bo to izvršeno, se lahko začne delati abecedni imenski in znanstveni katalog, ki morata biti urejena po navodilih knjižnične inštrukcije.

Knjige bi bilo torej treba najprej smiselno razvrstiti, saj so zdaj zaradi pomanjkanja prostora preveč natlačene. Dokler se to ne zgodi, po Čopovem mnenju nima smisla začeti z reformo knjižnice. Prostorske zadrege bodo odpravljene, ko bo Zoisova zbirka mineralov prenešana v Narodni muzej in ko bo

¹³ *Instruction vorgeschrieben für alle Universitäts- und Lycealbibliotheken mit Hofdecrete vom 30. April 1778. Grassauer, Ferdinand: Handbuch fuer Universitaets- und Studien-Bibliotheken. Wien, 1899, str. 171-175*

izpraznjena dvorana opremljena s knjižnimi policami. Ko bo na razpolago primeren prostor, se lahko začne s preureditvijo knjig po pomembnejših oddelkih znanstvenih strok, pri čemer bo v knjižnico vključen tudi večji del ločeno stoječih knjig Zoisove zapuščine. Na koliko ter na katere znanstvene skupine se bo delila knjižna zaloga, pa je odvisno od samega fonda knjižnice.

Rokopisi, ki jih je po Čopovi oceni razmeroma malo, saj ne napolnjujejo niti ene omare, bodo seveda posebej postavljeni. Glede postavitve inkunabul pa naj se odloči gubernij. Pri tem dodaja, da inkunabule, ki jih ima licejka in ki so zdaj raztresene po vseh strokah, lahko napolnijo eno omaro, posebej še, če se časovno obdobje ne raztegne preko leta 1500 in če se izdaje grških in rimskih klasikov pred letom 1500 ohranijo v njihovih omarah.

Da bi knjižnica tudi med preurejanjem čimbolje opravljala svojo nalogo, predlaga, da je treba najprej preurediti stroke, ki se najmanj in nazadnje tiste, ki se največ berejo: pri popisu pa naj bi bil vrstni red obraten. Na ta način bodo dela, ki se največ uporabljajo, le kratek čas teže najdljiva. Medtem bi bilo mogoče pri najbolj branih knjigah, to je pri starih in novih klasikih, te težave odpraviti, če bi avtorje v posamičnih oddelkih postavili po abecedi. Za druge stroke pa predlaga, da je treba dela, ki so večkrat uporabljena, postaviti tako, da bodo hitro opazna, kar bo uslužbencem knjižnice, ki knjigo poznajo že na zunaj, olajšalo iskanje.

Po končani prerazporeditvi knjig naj bi se začela izdelava kataložnih listkov oziroma matičnega kataloga, pri čemer se bo takoj začelo z vpisovanjem signature.

Pri tem bo treba izločiti dublete in neuporabne knjige ter jih prodati. Ostale knjige bo treba označiti z žigom. Glede uvajanja knjižnične številke, bi bilo po Čopovem mnenju smiselno počakati do konca popisa fonda in izločitve neupotrebnih knjig, da ne bi bil številčni vrstni red prekinjen.

Kataložni listi¹⁴ bodo izdelani po navodilih knjižne inštrukcije. Čop zapiše, da se bo pri tem v celoti držal pravil, ki jih je postavil Schrettinger v svojem učbeniku bibliotekarstva, z izjemo nekaj primerov, ki jih natančno predstavi:

¹⁴ Čop uporablja izraz *Titelcopie*. V slovenski terminologiji ni identičnega izraza. Po podatkih, ki jih listek vsebuje in po svoji vsebini je najustreznejši prevod matični listek. Izdelava matičnega listka, na osnovi katerega so izdelani vsi ostali glavni katalogi knjižnice, združuje formalno in vsebinsko obdelavo. Ker so kataložni listki matičnega kataloga v velikosti zvezka, jih v tekstu raje imenujem listi. Z izdelavo matičnih listkov je Čop dejansko ustvaril temelj, na katerem so bili izoblikovani javni katalogi knjižnice, ki so ji služili do leta 1947, torej več kot sto let.

Pri določanju avtorske značnice ne upošteva Schrettingerjevega pravila, da se vse ortografske oblike imena vodijo pod enotno značnico (Primer: različne pisave priimka *Majer, Meyer, Meier...* uvršča v katalogu pod enotno značnico *Maier*)¹⁵. Prav tako zavrne pravilo, ki upošteva predlog, ki povezuje osebno ime z imenom, ki označuje rod ali izvor. Schrettinger namreč uvršča dela J. le Rond d'Alemberta pod značnico *D'Alembert*¹⁶. Čop se preprosto odloči za *Alembert*, kot ga je našel v Ebertovem bibliografskem leksikonu. Prav tega si vzame za normativ pri določanju avtorske značnice.

Prav tako poenostavi Schrettingerjeva pravila za stvarno značnico. V zapletenih primerih, ko prvi stavek naslova nima samostalnika, le-ta za značnico vzame besedo v samostalniški rabi¹⁷. Tak način, ki ga ponazori s primerom naslova: "*Was ist besser, Krieg oder Frieden*" (značnica je "*Besser*")¹⁸ Čop zavrne. Verjetno se mu je pravilo zdelo preveč zapleteno.

Prav tako se odloči, da ni smiselno na kataložnih listih del v več zvezkih zapisovati podatkov o vsakem zvezku posebej, kot to določa knjižnična inštrukcija. Čop je bil sicer mnenja, da so ti podatki potrebni, ponekod celo bistvenega pomena, da pa nalagajo veliko v bistvu nepotrebnega dela. Zato prosi Čop za navodilo v tej zadevi in prilaga primere kataložnega listka Wielandovih del s podatki o zvezkih in kataložni listek brez teh podatkov.

Zadnji del besedila je namenjen konkretnim ocenam sredstev in časa, v katerem bi bila knjižnica lahko reorganizirana. Knjižno zalogo ocenjuje na 13.000 del v 25.000 zvezkih. Sklepa, da bo torej potrebno izdelati 13.000 kataložnih listov, k čemur bo treba dodati še približno 2.000 kazalk. Kataložne liste naj bi izdelal Čop sam, saj bo ob tej priložnosti najbolje spoznal gradivo. Za to delo, povezano s postavitvijo knjig, (posebej veliko dela je pričakoval pri manj urejenih, a obširnih področjih, kot sta teologija in pravo, kjer bo treba najprej zbrati posamezne zvezke nekega dela), bo zato potrebno najmanj tri leta, tudi če se izdelajo kataložni listki brez zbirnih podatkov. Pomoč skriptorja pri tem delu bi bila po Čopovem mnenju odveč, saj bi izgubil preveč časa s preverjanjem njegovih zapisov. Pač pa bo potrebna pomoč skriptorja in sluge pri postavitvi knjig in tudi pri popisu, saj bo zadnji

15 Schrettinger, Martin: *Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*. München, 1829, Heft II, 41-42

16 Schrettinger, Martin: *Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*. München, 1829, Heft II, 44-46

17 Gre za izpeljavo pravila, ki nam je bolj znano iz kasnejših pruskih pravil, ko prevzame mesto značnice prvi samostalnik iz naslova.

18 Schrettinger, Martin: *Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft*. München, 1829, Heft II, 29-31

prinašal in odnašal knjige, medtem ko se bo prvi posvečal strežbi in nadzoru bralcev.

Delo za skriptorja je tudi vpisovanje knjig, ki so bile od leta 1816 prepovedane, v natisnjene sezname¹⁹. To delo se do sedaj ni opravljalo in Čop se sprašuje, če je še smiselno.

Stroški preureditve knjižnice naj ne bi bili visoki. Reformo knjižnice, kot jo je načrtoval Čop, bi lahko izvedlo osebje knjižnice večinoma v okviru uradnega delovnega časa. Razen pisarniških potrebščin (predvsem papirja) naj ne bi zahtevala večjih finančnih izdatkov.

Epilog

3. marca 1832 dobi Čop dovoljenje, da lahko začne z načrtovano reorganizacijo. Visoka študijska komisija pohvali njegovo izvedenost ter zavzetost za delo in načeloma sprejme njegove predloge o postavitvi, ureditvi in katalogizaciji knjig. Sprejet je tudi Čopov predlog, da bo matične listke za monografije v več delih izdeloval brez podatkov za posamične zvezke. Glede inkunabul, dragocenih knjig in rokopisov je odločitev prepuščena Čopu: če so dela dragocena, naj stojijo posebej, sicer so lahko uvrščena med dela strokovne skupine, v katero sodijo. Čopov predlog, naj bi skriptor dopisoval prepovedane knjige v tiskane sezname prepovedane literature iz let 1815 in 1816, ostane neopažen. Sezname, ki jih knjižnica še vedno hrani, so ostali prazni, kar kaže, da se je skriptor Kastelic lahko posvetil pomembnejšemu delu.

Navodilo komisije le enkrat bistveno poseže v predlagan potek reforme. Čopu predlagajo, naj takoj začne izdelovati matični katalog, knjige pa opremi s tekočimi (knjižničnimi) številkami.

Reorganizacija knjižnice se je zdaj tudi formalno lahko začela.

Kljub obsežnemu delu, ki ga je čakalo, je imel Čop v resnici vse možnosti, da reorganizacijo uspešno izpelje:

V strokovnem pogledu reorganizacija ni bila vprašljiva. Čop je imel na voljo ustrezno strokovno literaturo, oprl pa se je lahko tudi na pozitivno strokovno mnenje dunajske študijske komisije.

¹⁹ Gre za tri tiskane sezname knjig, ki jih je izdala cenzura leta 1815 in 1816: *Catalogo de libri italiani o tradotti in italiano: proibiti negli stati di sua Maesta l'imperatore d'Austria. Venezia, 1815; Catalogue revu et corrigé des livres prohibes, français, anglais et latins. (S.l.), 1816*

Knjižnica je bila deležna podpore ljubljanskih oblasti. Priskrbeli so ji ustrezno pohištvo in poskrbeli, da je bila Zoisova zbirka mineralov končno umaknjena v deželni muzej.

Prav tako je imel Čop podporo v svojih sodelavcih. Knjižnični sluga Kosmač in skriptor Kastelic sta se izkazala za sposobna pomočnika in obenem za človeka, katerih ambicije so se stikale s Čopovimi znanstvenimi interesi.

Ključnega pomena pa je bila seveda Čopova enciklopedična razgledanost in poznavanje jezikov, združena z natančnostjo in pripravljenostjo opravljati dolgotrajno marljivo delo.

Že v svojem prvem poročilu o poteku reorganizacije 31. oktobra 1833 je Čop zapisal, da je dokončal glavno delo - sistematsko postavitve celotnega fonda. Zopisova zbirka mineralov je bila prenešena v deželni muzej, zato je knjižnica lahko zasedla več prostora, posebej še, ker so bile v letu 1832 dobavljene nove omare. Knjige iz Zoisove knjižnice so bile vključene v fond knjižnice. Celotna knjižna zaloga je bila postavljena v 70 omar. V posamičnih omarah, v katere so bile postavljene knjige določene stroke, je bil v okviru formatov uveden abecedni vrstni red. Inkunabule so bile razvrščene po strokovnih skupinah.

Duplikati in druga dela, ki jih je Kalister zaradi pomanjkanja prostora hranil v vlažni pritlični sobi liceja, so bila očiščena in primerno shranjena. Delo na matičnem katalogu je dobro napredovalo. Oddelki knjižnice, ki so bili bolje urejeni (bibliografija, literarna zgodovina, matematika, fizika), so bili že popisani.

V poročilu za leto 1834 poroča Čop, da je popisal še staro in novo klasično literaturo, naravoslovje, ekonomijo in tehnologijo.

6. julija 1835 Čop utone v Savi. Njegov namestnik postane Kastelic, ki opravlja to zadolžitev do leta 1836, ko zasede mesto predstojnika Josef Calesanz Likawetz²⁰.

Reforme, ki jih je začel Čop, z njegovo smrtjo niso zastale. Kastelic je leta 1836 uvedel evidence, ki so bile predpisane z inštrukcijo, a jih knjižnica do tedaj še ni uvedla: seznam nepopolnih del (*Opera incompleta*), seznam del v več delih (*Opera continuanda*), seznam poškodovanih del (*Opera defecta*) ter akcesijski protokol, ki je popisoval letni dotok gradiva po načinu nabave.

²⁰ Josef Calesanz Likawec (1777-1850) duhovnik, profesor filozofije, bibliotekar. Delo bibliotekarja v licejski knjižnici je nastopil leta 1836 in ostal tu do svoje smrti 13. januarja 1850. (Stefan Konrad, str. 78, 88)

Leta 1838 dokončata Kastelic in Kosmač glavno Čopovo delo: listkovni matični katalog. Razvrščen je bil po abecedi in shranjen v 78 zaščitnih kartonov. Namenjen je bil le interni uporabi. V knjižnici se je dopolnjeval vse do leta 1947, uporaben pa je še danes. Prvotna knjižnična številka v levem zgornjem kotu je danes spremenjena v signaturo in kaže lokacijo gradiva v knjižnici. Prav letos, ob 200 obletnici Čopovega rojstva, je bil prenesen na elektronski medij in je preko interneta prvič postal dostopen javnosti.

V letih 1838 do 1840 je bil na osnovi matičnega kataloga napisan abecedno imenski katalog v osmih folio zvezkih. Namenjen je bil uporabnikom in je pogorel v požaru leta 1944. Od leta 1840-1844 je bil dokončan sistematski katalog v devetih folio zvezkih, prav tako namenjen bralcem, in ohranjen vse do danes.

Leta 1849 je bila dokončana signaturna knjiga, leta 1853 pa je Kosmač izdelal še zadnji manjkajoči katalog, inventarni katalog (popis gradiva po zaporedju knjižničnih števil), ki je pogorel leta 1944.

Tako je bila leta 1853 knjižnica končno opremljena po predpisih knjižnične inštrukcije in delo, ki ga je začel Čop, je bilo končano²¹.

Viri in literatura

Odgovor gubernija na predlagano reformo knjižnice z dne 3.marca 1832.
Zapuščina Matije Čopa, NUK, rokopisni oddelek, Ms 496

Čopov poskus reorganizacije Licejske knjižnice z dne 20.3.1831, Arhiv Slovenije, Konvolut no.590, Dokument 4699/1832 bivši gubernij, fascikel 54/3

Grassauer, Ferdinand. *Handbuch fuer Universitaets- und Studien-Bibliotheken*, Wien, 1899

Kos, Janko. *Matija Čop*, Ljubljana, 1979. (Znameniti Slovenci)

Kosmač, Jurij. *Die Lyceal-Bibliothek in Laibach*, MHK, 1857 : 61-66

Reisp, Branko. *Bedeutende slowenische Bibliothekare. Das slowenische Bibliothekswesen*. Wien, 1976 : 45-58. (Biblios-Schriften ; Bd. 84)

21 Z eno samo za nas pomembno izjemo: Knjižnična inštrukcija je predpisovala tudi domoznansko zbirko oziroma "Biblioteco patrio". Le za nekaj let so jo začeli izdelovati leta 1858 in je imela tri dele:

a) dela, ki so jih napisali avtorji iz Kranjske, ki pa niso bila tiskana na Kranjskem;

b) dela, ki se nanašajo na Kranjsko, katerih avtorji pa ne izhajajo iz Kranjske;

c) dela, ki so na Kranjskem tiskana.

Čop v svojem poskusu reforme takega kataloga niti z besedo ne omeni.

Schrettinger, Martin. *Versuch eines vollstaendigen Lehrbuchs der Bibliothek- Wissenschaft*, München, 1829

Šifrer, Jože. *Matija Čop bibliotekar. Matija Čop. 1797-1835.* Jesenice, 1997 : 37-43

Stefan, Konrad. *Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k.k. Studien-Bibliothek in Laibach.* Laibach, 1907